

MASSMEDIA – makt utan ansvar

av Nils Bejerot publicerad i *Den svenska Marknaden* april 1986: 5-8

Nils Bejerot är professor och lärare i socialmedicin vid Karolinska institutet och forskningschef vid Svenska Carnegie Institutet samt sedan 25 år psykiatrisk akutkonsult vid Stockholms polisdistrikt. Nils Bejerot har också - som i denna artikel - iklätt sig rollen som en påle i köttet på det svenska mediaetablissemanget.

För bara en generation sedan formades människornas föreställningsvärld även i det unga industrisamhället Sverige väsentligen av familjen, släkten, vännerna, grannarna, arbetskamraterna, skolan och i någon mån kyrkan och folkrörelserna. Ännu i min barndom i 20- och 30-talens Norrtälje nöjde sig människorna med sin lilla lokaltidning, som kom med ett eller annat dubbelvikt blad fyra gånger i veckan. Köpmännen och enstaka familjer höll sig med en rikstidning, och ett fåtal hade telefon. Radio började en del skaffa sig som en nymodighet för att roa sina vänner och imponera på grannarna. På bio visades mest enkla äventyrsfilmer och svenska lustspel, interfolierade med tårdrypande amerikanska kärlekshistorier.

Den samhällsdebatt som folk tog del av hölls över kaffekoppen mellan jämlika i skilda miljöer: Folk från olika samhällskikt umgicks inte privat, och kafferasterna på arbetsplatserna hölls på många olika nivåer. Under min första anställning, som kontorsvaktmästare på Riksförbundet Landsbygdens Folk i Oscarteaterns byggnad, fick jag aldrig dricka kaffe med någon av cheferna eller chefssekreterarna utan på sin höjd med de yngsta maskinskriverskorna. Detta var så sent som 1942: Var och en hade sin trappavsats i hierarkin, och medias roll i människorna liv var ännu blygsam.

Nu är folk inhysta i stora hyreskaserner, där man som regel inte ens känner de närmaste grannarna i samma trappuppgång, och de trygga och på sin tid allerstädes närvarande portvaktsfruarna har för länge sedan gått till kulturhistorien. Alla läser nu sin morgon- och kvällstidning, alla ägnar timmar dagligen åt radio och TV, familjerna har blivit små och fragmenterade, och den tid Medelsvensson diskuterar med andra är för det mesta en bråkdel av den tid han ägnar åt envägskommunikation med mediaapparaten. Medborgaren har på en mansålder förvandlats från privattyckare till stum ord- och åsiktskonsument och liksom sin radio själv blivit en mottagare, medan opinionsbildarna - de få och utvalda - fått allt starkare sändarstyrka.

Debatten tillhör proffstyckarna

Den debatt som förts i landet står väsentligen mellan etablerade och legitimerade proffstyckare för olika intressegrupper, debatten har kollektiverats och polariserats. Makten i det gamla samhället låg länge hos adel, präster och officerare, sedan för något århundrade hos brukspatroner, industrimagnater och finansfurstar, därefter för en kort tid hos politiker och höga byråkrater. I dagens mediasamhälle ligger makten till oförsvarligt stor del hos

medias ofta osynliga och utåt okända regissörer, som styr och ställer i kulisserna alltefter sina egna fördomar och karriärsträvanden och trenderna bland de ledande åsiktsmannekängerna.

Sedan demokratins och parlamentarismens genombrott har nog aldrig så få haft så mycket att säga till om som i dagens Sverige. Till och med den slarvigaste mediavikarie kan i praktiken påverka landet mer än hundra ansvarstygda landstingsmän eller tusen noggranna och nitiska läroverksadjunkter.

Media styr

Det är media som styr värderingar, attityder, tankar och tendenser, men detta är väsentligen en makt utan ansvar: Mediaapparaten är sig själv nock, och mediafolket, eller varför inte kalla dem "medianerna", är vårt nya åsiktsfrälse. När fick någon aldrig så väliniterad sista ordet mot ett ordrikt mediamonster som *Kerstin Vinterhed*?

Upp till bevis!

Efter dessa försynta generaliseringar och ärliga hedersomnämningen kan det tänkas att medianerna härsknar till som prinsessan på ärten och i korus ropar: "Stopp och belägg; upp till bevis!" Lugn, jag skall konkretisera mig. För enkelhetens skull redovisar jag några självupplevda erfarenheter och presenterar dem i kronologisk ordning. De flesta som varit med i hetluften kan säkert göra en lika lång och illustrativ lista över vad de själva snubblar över i relationerna till media.

Sommaren 1947 deltog jag som politisk vänsterytter i återuppbyggnadsarbetet i Jugoslavien. Vi var sammanlagt 80 000 ungdomar från 32 länder som under några heta sommarmånader byggde en 300 kilometer lång järnväg genom de bosniska alperna. Det var ett obetalt, hårt och hårdande arbete för trosvissa och arbetssugna idealister. När den hemvändande svenska gruppen om hundratalet ungdomar anlände till Stockholms Central möttes vi av några journalister, utsända på uppdrag att mörda oss med ord. Troskyldigt berättade vi om vår fantastiska sommar, om glädjen och entusiasmen i återuppbyggnadsarbetet, etc. Några veckor senare kunde vi läsa ett helt igenom förfalskat reportage i *Se*, där man visade sprängda broar från kriget och porträtt på jugoslaver vi aldrig sett. Men *Se* visste att förtälja att dessa för oss totalt okända hade tränat oss i sabotageteknik, och de raserade broarna uppgavs vara resultatet av våra krigiska övningar.

Det är intressant att notera att detta hände innan det kalla kriget inleddes med *Churchills* berömda tal i Fulton senare på hösten 1947. Några protester eller rättelser fanns det givetvis inte plats för i *Se*, "den stora bildtidningen".

Expressens kampanj

Senvintern 1965 fick ett gäng flugiga socialromantiker för sig att knarkarna hade det så svårt och var så kriminellt högaktiva, därför att knarket var så dyrt på svarta börsen. Kunde missbrukarna bara få sitta favoritgifter på recept för apotekspriser, skulle amfetaministerna upphöra att vara kriminella, de skulle kunna "trappa ned sina doser och fungera socialt som vanligt folk". Tanken var lika befängd som om någon skulle påstå att alkoholisterna har det så

eländigt, därför att brännvinet är så dyrt, och föreslå att de törstande borde få fritt brännvin hemburet "tills de kom till rätta med sina bakomliggande problem".

Genom att *Bo Strömstedt* aningslöst upplät *Expressens kultursida* för den makalösa kampanjen och etermedia snabbt mobiliserade dussintals knarkare, som kunde vittna om att "legalförskrivning av narkotika skulle vara det enda vettiga sättet att möta problemet", uppstod ett enorm mediaeffekt. Enligt en trebetygsuppsats av journalisten *Jan Malmstedt*, numera chefredaktör för *Fackläraren*, föll alla svenska dagstidningar utom *Borås Tidning*, i farstun för det huvudlösa hugskottet.

Inför det hysteriska mediatrycket gav *medicinalstyrelsen* snart vika och lät i panik ett antal läkare, varav flera själva var narkomaner, rätt att skriva ut narkotika till knarkare för injektion på egen hand. Resultatet blev att knarkepidemin bevisligen fördubblades på ett enda år i Stockholm!

I och med att mediaetablissemangen i trendig enfald hade försvurit sig åt legalförskrivningstanken, var det näst intill ogörligt att nå fram med kritik i media. När bubblan slutligen brast efter några år och katastrofen var ett faktum, hade knarkliberalerna redan skaffat sig så många mediaallierade, som hade skrivit fast sig vid förskrivningspolitiken, att det tog mig många år att i de stora bladen få in även starkt förkortade och summariska förklaringar till det kanske största olycksfallet i svensk opinionsbildning och det definitivt största i *medicinalstyrelsens* trehundraåriga historia.

Men tro inte att det under de två decennierna efter förskrivningskatastrofen har funnits mediautrymme för en ingående redogörelse för det sensationella fallissemangen, eller Tv-tid för en rejäl debatt med de sextiotalsromantiker, som tack vare sina felanalyser nu sitter i departement och ämbetsverk och handlägger skadeverkningarna av sina egna missbedömningar.

Både media och de mediala lycksökarna visade en häpnadsväckande brist på ansvar för förskrivningskatastrofen och har samfällt vägrat att låta allmänheten få en klar bild av de felanalyser, som helt i onödan gav landet ett nytt, svårt, kroniskt samhällsproblem, som den hittills förda politikern inte kommit till rätta med. Samhällskostnaderna enbart för detta mediala missöde ligger i mångmiljardklassen, och räkningen borde ställas på *Expressen* och *Sveriges Radio*.

Rexed, Hirschfeldt, Jutterström

När jag gjorde upp med legalförskrivningen i min pocket "*Narkotikafrågan och samhället*" (Aldus/Bonniers 1968), tog narkomanvårdskommitténs sekreterare *Ingemar Rexed*, som tillsammans med sin biträdande kommittésekreterare *Frank Hirschfeldt* hade varit huvudinspiratör för legalförskrivningen, kontakt med en rad journalister och preparerade dem för att skriva ned boken. Aftonbladets *Stig Jutterström* erkände öppet vid presskonferensen att han inte hunnit läsa det 500-sidiga verket, men han kunde dagen därpå i Aftonbladet avfärda boken som reaktionär smörja.

Med Jutterströms skrivelser hamnade hela socialdemokratin omgående snett i narkotikafrågan och har sedan dess fört en narkotikapolitik, som aldrig kommit upp ur diket: Trots att *Ingvar Carlsson* 1982 lanserade sin berömda paroll "*Rent hus med knarket*" vill regeringen, av hänsyn till alla som under tjugo år fört en orealistisk narkotikapolitik, ännu inte förbjuda all icke-medicinsk befattning med narkotika. Det är således fortfarande tillåtet att knarka var eviga dag i Sverige, utan att detta betraktas som lagbrott, därför att "innehav av narkotika i direkt anslutning till konsumtionen inte är straffbart", enligt ett HD-utslag i december 1983.

Detta uppseendeväckande hål i botten på politiken har regeringen alltså inte vågat sig på att täppa till, trots att alla borgerliga partier påpekat det orimliga i en narkotikapolitik som läcker som ett såll. Men regeringen måste ta hänsyn till alla de knarkliberaler som media en gång bar in i departement, ämbetsverk, förvaltningar och radio-TV-huset.

Så går det till

Författaren *Hans O Sjöström* hade också uppvakts av Rexed för att skriva ned "Narkotikafrågan och samhället", men till skillnad från Jutterström gjorde sig Sjöström besväret att läsa boken, innan han skrev om den. Sjöström blev så intresserad av frågan att han för en del år sedan genomförde en porträttintervju med mig i TV. När Rexed fick böra talas om att programmet var i görningen, försökte han avstyra det genom att sätta press på Sjöström och samtidigt mobilisera sina kontakter i TV-huset. Han var nära att lyckas, men Sjöström gick ut i media (faktiskt *Expressen*) med avslöjandet om myglet, och programmet gick därmed inte att stoppa.

Jag skall ta ännu ett liknande exempel: När den från USA just hemkomne **Lars Ulvenstam** för några år sedan planerade ett Nyfiken-på-program med mig, vaknade återigen de knarkliberala kretsarna i TV-huset och avstyrde det hela. Den beskedlige Ulvenstam, som ju inte hade känt till spelet bakom mediakulisserna, backade generat ur med hänvisning till att det passade sig bättre att göra intervjun med mig i nästa Nyfiken-på-serie, den som för övrigt gått i vinter.

Jag känner ju mina Pappenheimare och insåg genast vad som hänt Ulvenstam och förklarade för honom, för eftervärldens skull i ett brev, att jag lovade äta upp Rexeds och Hirschfeldts samtliga gamla hattar under överinseende i TV:s matsal, om han orkade och vågade stå vid sitt ord beträffande Nyfiken-intervjun. Naturligtvis måste också Ulvenstam böja sig för den popradikala maffian utan ansikte och utan ansvar.

Efter *Norrmalmstorgsdramat* blev jag av *BBC* inbjuden att medverka i ett tretimmarsprogram om terrorism i allmänhet och Stockholmssyndromet i synnerhet. Programmet, som gick på bästa sändningstid, blev mycket lovordat, och *Aftonbladets* Londonreporter förutspådde att programmet snart skulle visas i Sverige.

När *BBC*-folket från början tog kontakt med mig, förklarade jag att programmet inte fick sändas i svensk TV om jag medverkade, men man vägrade att tro på detta utan drog mig med i förvissningen, att "det här programmet skall vi sälja till alla länder".

I Sverige har detta BBC-program aldrig visats, helt enkelt därför att inspiratören till den totalhavererade knarkförskrivningen, Frank Hirschfeldt, sitter som mäktig programuppköpare på TV, där han för övrigt blivit beryktad för att skylta med sitt eget namn på TV-program, som han inte haft ett skvatt att göra med annat än att köpa in dem för visning!

Till tioårsminnet av Norrmalmstorgsdramat 1983 var det krafter inom TV, som ville visa BBC-programmet, men Frank Hirschfeldt sitter fortfarande som spärrvakt på Monopol-TV. Sedan den beskäftige Hirschfeldt om några år gått i pension, kommer det kritikerrosade BBC-programmet äntligen att få visas också i Sverige. Det är i dag mera aktuellt än någonsin.

Astrid Kristensson var under sin tid som justitieutskottets ordförande den enda riksdagsman, som grundligt hade satt sig in i narkotikafrågan. Hon blev därför en nagel i ögat på det knarkliberala och popradikala mediaetablissemanget. Vid en arbetslunch förklarade jag för Astrid Kristensson att justitieutskottet också borde ta itu med *Lennart Geijers* havererade kriminalpolitik. Den hade medfört att brottsligheten hade ökat lavinartat i landet: För exempelvis pojkar i åldern 15-17 år hade brottsligheten då 32-faldigats (?) på femtio år.

När Astrid i en riksdagsdebatt några dagar senare påtalade, att kriminaliteten måste bli mindre lönsam än den faktiskt var, utnämndes hon omgående till "Batongmormor" på Expressens ledarsida av en liten sommarvikarie, som hade tjänat sina sporrar i elevorganisationen SECO och senare fortsatte sin karriär som talesman för *Lesbisk Front!*

Aftonbladet kom snabbt till Expressens hjälp i Batongmormor-kampanjen, vilket ledde till att *Folkpartiet* vägrade att acceptera Astrid Kristensson som justitieminister i trepartiregeringen 1976. Hon fick i stället nöja sig med att bli landets populäraste landshövding.

Expressens datanoja...

Expressens pågående datanoja är ett färskt exempel på raden av okunniga, ansvarslösa och antiintellektuella kampanjer i dagspressen. Alla slår vi vakt om yttrandefriheten och pressfriheten, men forskningsfrihet skall vi enligt de stora bladen inte längre ha. I stället skall vi få en utvidgad *statlig forskningscensur* via Datainspektionen. Det har uppenbarligen inte någon betydelse att ingen forskare någonsin har missbrukat forskningssekretessen eller att inte en enda individ någonsin fått obehag av forskarnas registreringar och statistiska analyser, annat än av medias skräckreportage kring forskningen förstås.

... däremot

Däremot är det som bekant dagligen många människor som kommer i kläm i media och får löpa gatlopp i spalterna. Själv har jag fått göra det flera gånger, senast i anslutning till den stora Chile-utvisningen härom året. Trots allt råskäll från pressen fick jag inte en skråma av justitiekanslerns eller ansvarsnämndens granskningar.

Detta resultat av presshysterin den gången tycks ha gjort mediamakterna ännu mer rasande: Tänka sig en fräck djävul som envisas med att tanka själv, som säger vad han tycker, som inte rättar in sig i ledet och som inte går den täspetsgång eller den marschtakt, som

mediaetablissemanget påbjudit. Det är förstås en oförlåtlig oförsämndhet mot mediafurstarna, men jag bär med glädje och stolthet rollen som påle i köttet.

Liksom kampanjen för legalknark och den mot Batongmormor nu framstår som mediaspöken, som ingen längre vill kännas vid, kommer också mycket av vad jag hävdar om vikten av en utbyggd social kontroll vid alkoholism, narkomani, kriminalitet och AIDS sannolikt snart att framstå som självklarheter. Då får jag förstås plötsligt alla trendputtar med mig, och det kan faktiskt bli värre än att ha dem emot sig: De kommer att segla med lika lösa boliner oavsett vindriktning.

Det finns otaliga andra former av ansvarslöst maktmissbruk i media. En gång nämnde jag för en ledande DN-medarbetare min förvåning över vilka stolligheter *Olof Lagercrantz* ibland tog in på kultursidan under den period, då han gick klädd i Mao-uniform. Vederbörande, som sedan dess själv blivit chefredaktör, svarade: "Det är nog ingenting mot vad jag blir förvånad över vad som refuseras".

Massmedia representerar en enorm makt, vilket man inte vill låtsas om, och medias ansvar är ideligen påfallande svårupptäckt, vilket man ännu mindre vill kännas vid. Någon enstaka gång kommer de stora bladen ihop sig så grundligt, att de plötslig börjar tala klartext om varandras kvalitet i oblyga och häpnadsväckande offentliga avklädningsscener. Efter några dagar sanningssägande har båda parter fått nog och inser, att man av självbevarelsedrift ömsesidigt snabbt måste lägga grytlocket på den smutsiga byken för att inte helt tappa ansiktet. Därefter fortsätter det högaktningfulla offentliga samtalet som om ingenting hänt.

Vem startar tidningarna MEDIA-KRITIK och REFUSERAT? Där ligger två tidsinställda bomber och väntar på de dristiga.

Not: intervjun med Nils Bejerot genomfördes året efter denna publicering.

Intervjun av Lars Ulvenstam kan ses på <http://bejerot.se>, under fliken "Filmer".

På Youtube ligger intervjun <https://www.youtube.com/watch?v=IUp6fOXgbP8>